

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

MURÁDIN JENŐ

Racskó István – a „kútásó festő” rendhagyó pályaképe

A magyar művészet – nem különben az egyetemes művészet – sokszínű, 19–20. századi élet-palettája félbemaradt, be nem teljesült pályák egész sorát vetíti elénk. Olyanokét, akiket létküzdelmek, koruk betegségei, még nem olyan régen a tüdőbaj, a kívándorlások utat tévesztő köde, háború és fogság térített el szándékaiktól. Nem kevés azoknak a száma sem, akik csak a napi kényszerű fizikai munka után vehették kézbe az ecsetet. Kézenfekvő példa rá Nagy Balogh János, aki szobafestéssel, vagy Derkovits Gyula, aki félkarú háborús sebesültként az asztalos-sággal pótolta meg családfenntartó keresetét.

Az a festőtalentum pedig, akiről e rövid írásban szó lesz, a mára már alig ismert nevű Racskó István, éppenséggel olyan mesterséget űzött képalkotó munkálkodása közben, ami igazán rendhagyó volt.

A kútásást!

Nagy mesterség ez, meglegelni a forrást, és ki is ásni a kutat – írhatnám le Mikszáth hangütését szerénytelenül kölcsönvéve. De ez azért mégis páratlanul egyedülálló.

Racskó István (1890–1914), a világháború szerbiai frontján mindjárt a háború kezdetén – huszonnégy éves korában – elesett festő erőteljes színlátású, ígéretes tehetsége volt a nagybányai kolóniának. Pályatársa a festőtelepen, Nagy Oszkár úgy emlékezett meg róla életrajzi följegyzéseiben, mint a művészközösség „legeldebottabb és legtehetségesebb festője”. A legeldebottabbat úgy értette, hogy nincstelenségében a legszűkösebben élők közé tartozott.

De ne ugorjak ilyen gyorsan előre. Amit életéről tudunk, leginkább Lyka Károlynak köszönhetjük. Ő volt az, aki az általa szerkesztett Művészet című folyóiratban búcsúztatta a háború hősi halottjai között elesett festőt.

Racskó István 1890. április 29-én a Budapesthez közeli Csömörön született, egyszerű gazdálkodó szülők gyermekeként. Főiskolai tanulmányait egészen korán kezdte, de azt hamar megszakítva 1907-ben Münchenbe ment, Hollósy Simon növendékeihez csatlakozott. Szuggesztív hatású mesterét két nyáron át a máramarosi Técsőre is elkísérte. Csak ezután következett Nagybánya, a kolónia, s közben egy Rómában töltött tél.

A művésztelepen Racskó a szabadiskolában, majd az iskolán kívüliek csoportjában dolgozott. Ám ez az iskola inkább csak a modell utáni rajzolás lehetőségét kínálta számára. Öntudatosságára nagyon is jellemző, hogy egy alkalommal elutasította Thorma János korrektúráját. Az incidensről Tersánszky Józsi Jenő számolt be a szobrász Pátzay Pál elmondása nyomán.

Ide kívánczik Tersánszky Józsi Jenő kulcsregénye a festőkolóniáról (*A félbolond*, 1947), mert ennek egyik központi alakja éppen Racskó István, a művésztársak között különösen megbecsült festő. Ez a pikareszk regény tükröt tart elénk a kolónia közösségéről, egy nyár történetébe sűrítve az eseményeket. Mivel kulcsregényről van szó, a nevek nem valószínűsítik benne. Csak azok számára feloldható, de az is csak úgy-ahogy, akik járatosak a nagybányai művésztelep történetében. Racskó alakjára utal a legkonkrétabb fogódzó. Ő a regényben Csuszkó, a fiatalok társaságában különösen megbecsült festőtárs. Azonosításához nem is fér kétség, kútásó mesterségére kétszer is történik utalás a könyvben. Szóval Racskó-Csuszkó visszaszólt a konzervatív szellemű Mesternek, hogy ne szóljon bele a dolgiba: „és az iskola igazat adott Csuszkónak!”

Ez úgy 1911 körül történhetett, a kolónia megújulását követelő fiatalok, a „neósok” és konzervatívok összecsapásának eseménydús idejében. Érdekes benne az, hogy a már kiérlelt képekkel jelentkezett Racskó nem csatlakozott a „neósok” mozgalomához. Sem azokhoz, akik már 1909-es kirajzásokkal alapjait vetették meg a kecskeméti művésztelepnek. „Egy kisebb kör azonban – jegyzi meg Lyka Károly –, amely ismerte, elvértve látott egyet-egy temperamentumosan festett, nagybányai színpompát tükröző tájképeiből, plein-airban festett aktjából, akik látták műtermében dolgozni: sokra tartották” (Művészet, 1916. Téli szám, 69–70.).

Önálló kiállítása nem volt. Képeiből a művésztelep 1912-es visszatekintő tárlatain volt látható két festménye (*Önarckép; Zazar mente*). Majd szintén a retrospektív 1924-es kiállításon, ahol a kolónia elhunyt művészeiről: Maticska Jenőről, Racskó Istvánról, Jakab Zoltánról emlékeztek meg egyet-egyével.

Életében nem is volt kéznél kiállításra tartálékolt képe. Jószerint minden művétől, akarva, nem akarva, meg kellett válnia. Sokszor kilátástalan helyzete, megszorultsága kényszerítette erre. Csáládót alapított a semmire. A kolónián feleségül vette egyik festőtársát, Katona Margitot (Gittát), és az eladott képekből meg a kútásásból éltek. Nagybányán a Harácsek fivérek gyűjteményébe került egykét frissen megkomponált műve, a szintén fiatalon elhunyt Maticska Jenő munkáival együtt.

Szétszóródott hagyatékából csak az elmúlt években bukkant föl két igencsak színvonalas műve. Egyik a sokak által megfestett nagybányai motívumot, a *Steinfeld-féle malmot* örökölte meg (1912), a másik – egy tájkép – annál is érdekesebbet. A *nagybányai Virághegy tavasszal* lehetne ez utóbbi kép címe. Mélyzöldek és okkerek uralják színben a pompás tájrészletet. A szelídgesztenyefáiról nevezetes dombhát volt a festőiskola kedvenc kirándulólhelye. A dombtető mögött az ég kékje ad mélységet a tájnak, átvonuló fehér felhőkkel. Középtérben egy csöszkunyhó utal az ember jelenlétére. Ez az a képminőség, amely a festő legjobb kvalitásait mutatja föl. Színeiben is annyira eleven, mintha csak most került volna le a festőállványról.

Ugyanilyen minőségű a feleségről, Katona Gittáról 1912–13 körül készült festménye. Jellegzetes nagybányai plein-air kép. Talán az annyira kedvelt Liget egy részét vetíti elénk; a harsogó zöldek között jelenik meg a karcsú, egyenes tartású nő sárgás tónusokat mutató fehér ruhában, valőrökben gazdag festői megjelenítésben. A Magyar Nemzeti Galéria tulajdonába került festmény helyet kapott a nagybányai művésztelep alapításának centenáriumián, 1996-ban rendezett nagyszabású tárlaton.

Sajnálatosan csak említések nyomán tudunk más alkotásairól, például Felsőbányán festett tájképeiről és többalakos ábrázolásáról, aktképeiről.

Grafikai munkássága is érdemes lehetett. Erre csak egyetlen ismert munkájából következte-

tünk. Egy tollrajzban megörökített női portré széles karimájú szalmakalapban, a képmezőt bravúrosan kitöltő vibráló vonaljátékkal. A rajz Tersánszky fentebb idézett könyvének harmadik kiadásában (1994) jelent meg reprodukálható élességgel. Magát a könyvet egyébként nagybányai művészek rajzainak egész sorozata illusztrálja.

A pályakép végkifejletét a történelem sodrása predesztinálta. A világháború kirobbanásának évében Racskó Istvánt is mozgósították. Póttartalékosként harcoló egységével a szerbiai frontra vezényelték. Jelen volt a szerencsétlenül indult szerbiai támadás súlyos harcaiban. Szabács bevétele előtt, a Belgrádtól délre eső Duna-parti helységnél, Grockánál egy éjszakai támadás során esett el, 1914. december 7-én. Sorsáról azonban semmilyen biztos hír nem érkezett haza. Sebesülten fogságba

esett, elhunyt? Csak találgatni lehetett. A Monarchia mára hozzáférhető háborús veszteséglistája némi eltéréssel december 9-re teszi halálának dátumát. (K.u.K. Kriegsministerium nr. 111. Verlustliste 23. 25. old. 1/1915.)

Felesége, Katona Gitta mindent elkövetett, hogy rátaláljon vagy biztos értesülést szerezzen sorsáról. Kálváriajárása itt kezdődött, balladisztikus elemekkel átszőve. Az özvegy nem akart beletörődni a bizonytalanságba. Leutazott Szegedre, hogy a frontokat megjárt katonákat kérdezze férjéről. Több mint fél évig kutatott utána, de csak annyit tudott meg, hogy a grockai támadás után már senki nem látta. Ilyenképpen érthető, hogy nekrológszerű búcsúztatója a Művészet folyóiratban csak nagy későre, az 1916. évi Téli számban jelent meg.

A festőtelepiek részvétellel követték a művész özvegyének gyászát, a veszteséget elfogadni nem

tudó fájdalmát. Érdekes, hogy a kolónia 1921. évi gyűjteményes kiállításán, amelyet az alapítás 25. évfordulójára szerveztek, a festő özvegye, előnévben is férjére utalva (R. Katona Gitta), Racskó Istvánnak egy félben maradt gobelinjét állította ki. Racskó csak kísérletezett ezzel a technikával, talán Ferenczy Noémi példájából ihletődve. A félben maradt falikárpitot özvegye fejezte be. Olyan volt ez szimbolikájában, mint a Pénelopé-motívum, a férjét visszaváró feleség hűsége az *Odüsszeiában*.

Évekkel később a nagybányai festőtelep avantgárd szellemű alkotója, Pásztk Jenő örökítette meg Racskó Istvánné Katona Margit képmását. Festménye *Konyhában* címmel több reprodukciót is megélt. A kép 1924-es keltezésű. A finom hangolással megelevenített, az özvegy arcára árnyéket vető fájdalom az egyedüllét térbe helyezett portréja.

PÁSZTK JENŐ, *Konyhában* (özvegy Racskó Istvánné Katona Gitta), 1924, olajfestmény (mt)

